

OBICEIURI DE PRIMĂVARĂ ȘI DE VARĂ DIN ZONA DE MUNTE A BANATULUI

Indiferent că au la bază credințe și practici magico-mitice, rituri, ceremonii, elemente ce provin dintr-unul din „straturile de creație istorică (a mitologiei autohtone)” — substratul, adstratul ori stratul mitic — din mitologia predacă, protodacă, dacă, daco-romană¹, indiferent că păstrează relice din cultul lui Zalmoxe sau al lui Dionisos, al lui Bachus ori al lui Osiris, al lui Jupiter sau al Demetrei, *obiceiurile de primăvară și de vară* din zona de munte a Banatului — ca și din celelalte zone ale țării — sînt menite să asigure desfășurarea în condiții prielnice a vieții cotidiene a comunității, să determine rodirea pămîntului, fertilitatea în rîndul oamenilor și al animalelor, să asigure buna rînduială în gospodărie și odihna celor trecuți în „lumea fără dor”.

Chiar dacă astăzi unele *obiceiuri pentru rodirea pămîntului* sau „agrar”, la care ne vom referi în rîndurile de față, „prilejuiesc doar *acte rituale izolate*”, acestea relevă, „prin simbolismul lor”², un substrat mitic evident, *simbolul* întrunind „atributele unei mărturii *ontologice*”, deoarece „emană din însăși substanța realului”³. Aceasta fiindcă *mitul*, ca *narațiune sacră*, ca „poveste a unei faceri” („geneze”), revelatoare a unui „model exemplar al tuturor activităților omenești”, mitul, deci, ca act de „cunoaștere de ordin ezoteric (...) însoțită de o putere magico-religioasă”⁴ s-a păstrat în straturile actuale ale culturii noastre populare „în temeiul vechii reprezentări, ca explicație fantastică a unor fapte neobișnuite”⁵, reprezentările magice și miturile arhaice din practicile primitive legate de munca și ocupațiile oamenilor fiind oglindite diferit în diversele manifestări populare, în funcție de perioadele istorice pe care le-au parcurs pînă la noi. Pornind de la aceste precizări înțelegem să prezentăm unele credințe, rituri, practici, permanente „cu caracter activ de deprindere colectivă”.

Românul s-a bucurat totdeauna de lumina soarelui și de verdele primăverii, care pentru el înseamnă biruința forțelor luminii, ale căldurii

---

¹ Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985, p. 54—129.

² Ernest Nernea, *Introducere teoretică în studiul obiceiurilor*, (în) *REF*, nr. 5/1968.

³ Vasile Tudor Crețu, *Ethosul folcloric — sistem deschis*, Editura Facla, Timișoara 1980, p. 42 și urm.

⁴ Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, București, 1977, p. 15.

⁵ Eugen Todoran, *Mitul românesc în poezia lui Eminescu*, (în) *Studii de literatură și folclor*, E.P.L., Buc., 1967, p. 570.

asupra întinericului, asupra frigului și o așteaptă cu însuflețire, ea fiind anotimpul începerii muncilor agricole, al scoaterii turmelor la pășune. Cîntecele lirice populare din zona de care ne ocupăm reflectă această viziune:

„Bace vînt dă primăvară,

Toace plugurii ară,

Numa' plugu bagelui

Șăge-n viru' gealului,

Niși nu ară, niși ogoară,

Bace boii dă-i omoară;

Strică, mindro, se-ai făcut,

Să nu bat boii mîi mult...“⁶

„Primăvara-i mama noastră,

Dau urdzișili pă coastă...“

*

Vino, dragă primăvară,

Să mă sui la munce iară,

Să mîi min șiopearăli

La toace izvoarăli...“⁷

Dovezi concludente în acest sens ne oferă însă și manifestările de care ne ocupăm, dat fiind faptul că agricultura și păstoritul au fost din străvechime ocupațiile de bază ale românului, pămîntul asigurîndu-i cele necesare unei existențe în afara lipsurilor și greutăților. Din dorința de a-i smulge pămîntului roade bogate, țăranul și-a creat de-a lungul anilor — pe baza unor credințe magico-mitice, firește, — un anume sistem de apreciere, de prevedere a timpului, de estimare a belșugului pe care i-l va oferi glia.

Multe din semnele „de prognoză superstițioasă a belșugului de grîne, de prognoză meteorologică mitică agrară“⁸ din preajma echinocțiului de primăvară sînt în relație directă cu animalele — cu cele mitologice, în primul rînd. Astfel, pentru a ști cum va evolua vremea de la sfîrșitul iernii în colo, dacă începe mai de vreme primăvara și, în consecință, se poate pregăti de arat, de semănat, de a porni cu turmele la munte, țăranul român are în vedere unele credințe și practici ce izvorăsc din diferite legende despre păstori și păstorit. În zona pe care am investigat-o, acest aspect se concretizează, mai întîi, în credința conform căreia, în 2 februarie iese pentru prima dată *ursul* din birlog. „Și dacă își vege umbra, să șcie (este știut — pr. n.) 'că nu vine căldura, îi tot frig mîi șasă săptămîni. Dacă acuma îi nooreală și frig, și iel nu-ș vege umbra, vremea să îndreaptă, vine primăvara mîi iuce...“⁹

Această zi se numește, pe tot teritoriul românesc, *Stretenia* (*Strecenea*), „Dacă Strecenea nu gășășce, pune; dacă gășășce, sparze“¹⁰, cred oamenii. Așadar, în conștiința lor persistă credința că *ursul* „este un prevestitor de timp“¹¹. Este firesc să fie așa, de vreme ce la indoeuropeni el simboliza venirea primăverii, iar la romani întruchipa vegetația, fapt pentru care era sacrificat la calendele lui Ianuarie¹². Bineînțeles că nu ne îndoim de originea străveche a acestei credințe, de izvorul ei mitic, atîta timp cît *mitul Ursului* este o realitate, o componentă a mitologiei

⁶ Informator Nicolae Mihăilescu, 70 ani, Zervești, nr. 59.

⁷ Nistor Boșcai, *Monografia satului Borlova*, caietul V, p. 5 (Manuscris).

⁸ Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 335.

⁹ Inf. Rozina Fălcău, Borlova, nr. 265, 71 ani.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, Buc., 1889—1901, vol. I, p. 251.

¹² Gh. Vrabie, *Teatrul popular românesc*, S.C.L.F., nr. 3—4, 1957, p. 518.

noastre străvechi, fapt ce îndreptățește presupunerea că această sărbătoare este continuarea alteia, a unui *totem* posibil la traco-geți sau a unei manifestări existente în substratul mitic al culturii noastre populare. Importanța și rolul *ursului* în viața colectivităților, de-a lungul timpului, permanența lui în aria spirituală românească se argumentează și aducînd, măcar tangențial, în discuție obiceiurile prilejuite de *lăsatul secului* (de *Dzăpostit*): *Urșii* sau *Berbecii* de la Ciclova Română și, respectiv, de la Slatina Timiș, jocul *Ursa* de la Borlova, *Ziua Ursului*, care se ține la 1 august pe Valea Sebeșului și a Timișului superior¹³, adică *Martini*, cum se mai numește această zi, după numele de Moș Martin dat *ursului*. Toate acestea prezintă elemente comune evidente — ca structură, conținut, modalități de expresie artistică și substrat — cu *Jocul ursului cu mașcă de paie*, atestat în Dobrogea, cu diferite *alte măști de urs* și, fără-ndoială, cu *ursul solar*¹⁴, cunoscut la daci, reliefate, între altele, și de faptul că *ursul de la Stretenie* are menirea să *aducă*, să *mijlocească* sau, în cel mai rău caz, să *vestească* ivirea mai grabnică a *soarelui*¹⁵.

Alte superstiții, credințe, datini și practici cu implicații clare în meteorologia mitică română izvorăsc din literatura noastră populară, mai exact dintr-o serie de legende referitoare la *Zilele babelor* din 1—9 martie, la *Moșii*, care le urmează, și la *Baba Dochia*, ca semidivinitate mitică. În localitățile cercetate, sătenii știu că „*Babili* pică la 1 martie, că atunci îi *baba a rău*, *baba Dochia* și dacă îi rău la *Babe* (timpul — pr. n.), îi rău toată primăvara...“¹⁶. Există 7—9 sau 12 *babe*, după cum *baba Dochia* a avut 7—9 sau 12 cojoace. Femeile obișnuiesc să-și aleagă cite o *babă*, cite o zi din această perioadă, zi ce întruchiează și relevă caracterul femeii respective, profilul ei moral¹⁷. În aceste zile nu se lucrează „lucru în casă“, în special miercurea, vinerea și, firește, în ziua *Babei Dochia*, ea fiind considerată, în aria etnofolclorică amintită, o femeie uricioasă și foarte rea, fapt pentru care a fost aspru pedepsită, după cum spune legenda.

Legende etnologice despre Dochia — acest personaj care, din mitologiile străvechi, a străbătut timpul pînă la noi — sînt răspîndite și cunoscute pe tot teritoriul românesc, deci și în zona pe care am cercetat-o, unde circulă o serie de variante, care însă nu prezintă mari diferențe între ele în privința conținutului, a desfășurării epice și nici în cea a materialului pe care ne putem baza în interpretarea faptelor. Am întîlnit, totuși, două legende diferite, pe care le reproducem întrucît sînt concludente pentru stabilirea circulației și evoluției credințelor, datinilor, practicilor relative la acest personaj, la originea sa. Prima am înregistrat-o la Borlova.¹⁸

¹³ Vezi, *Obiceiuri de primăvară...* (în) *Tibiscum*, vol. VI, Caransebeș, 1986, p. 85—88.

¹⁴ Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 503.

¹⁵ S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 252.

¹⁶ Inf. Paraschiva Albu, Turnu Ruieni, nr. 47, 70 ani. În alte localități din zona cercetată, oamenii cred că „*babili* pică pînă la 1 martie“, cînd e ziua *babei Dochia*.

¹⁷ S. Fl. Marian, *op. cit.*, vol. II, p. 94—132.

¹⁸ Inf. Rozina Fălcău.

„Baba Dochia o plecat cu oili la munce, la Munți-ăi Mari. Cîn o plecat ș-o loat șapce cojoașe pă ea, da' pă plai o vădzut brîndușăli în-flurice și atunși ea o dzîs că-i primăvară ș-o-nseput să lăpige cîce un cojoc — cîce un cojoc, pînă cîn' le-o lăpădat pă toace. Cîn s-o suit pă plai mîi sus o-nseput să trâmure dă frig, și cîn' o aziuns la munce o-nseput să-nghetă. Da băiatu ei, Drăgomir, o-nghetat dă tot, că iel n-o avut nimica d-acasă, niși o Țoală, fîncă mumă-sa o dzîs că-i primăvară și l-o grăbit să pleșe cu oili... Cîn' o vădzut *baba* că îngheață dă frig, s-o uitat la Drăgomir ș-o dzîs cătră iel:

*Drăgomire, Drăgomire,
Tu dziși dă dor,
Și io trag să mor...*

că ea o ghingit că băiatu' cîntă din fluieră, da' iel avea sloiece, să-racu', la nas, nu fluieră. O-nghetat dă frig năincea iei. Da' pă urmă -onghetat și ea, și oili... Or murit...“

A doua legendă, de la Cârpa: „*Baba asta (Dochia — pr.n.)* o fost o muiere ră ge mir. O avut trii nurori și ge ră și-o fost le-o mînat la rîu cu troșili cu lînă, s-o spele: să facă gin lînili albe, negre și gin ăle negre — albe. Biecili muieri, se să facă? S-or dus la rîu ș-or înseput să spele lînili, să le facă gin negre albe și gin albe negre. Da' lînili nu să mîi albeau și ni' nu să negreau și iele s-or pus pe plîns. Atunși o trecut un moș bătrîn pe-acolo și le-o întrebă ge se plîng și nurorili, sârasili, i-or spus. Moșu o dzîs că nu trîbă să să năcăjască ge-a-ia, că nu-i șine șcie še. Să schimbe numa' lînili dîn troși: unge au lîni negre să pună ge-ăle albe, și unge au lîni albe să pună ge-ăle negre. Nurorili așa or făcut și s-or dus acasă bucuroasă, că *baba* n-o mîi știut unge o pus lîna neagră și unge pe-a albă. Pie urmă *baba* l-o loat pie Drăgomir, pie copilu-ăl mare ș-o plecat cu oili la munce, c-o credzut că-i primăvara. *Baba* ș-o loat 9 cojoașe, da' pie plai le-o lăpădat unu' cîce unu, că ierea gezvăierat și or dat brîndușăli. Da' pînă sus, la munce, s-o pus un frig, mîi rău ca iarna..., o buracă ș-o vreme ră!... Atîta ge frîg o fost că Drăgomir o-ghetat, s-o făcut ca un cleanț ge piatră și i-or crescut sloiet la nas. Mumă-sa o credzut că iel cîntă la fluieră și cîn' o-nseput să-ghetă și ea, o strîgat la copil:

*:Drăgomire, Drăgomire!
Tu cînt din fluieră ge dor,
Și io trag să mor...*

Și o murit *baba*, s-o făcut și ea cleanț ge piatră, fîncă o fost a dracului vedz...!¹⁹

Evident, este vorba despre două „legende toponimice“, care corespund cu varianta din Muntenia și cu celelalte, publicate de Dimitrie Cantemir, Simion Florea Marian²⁰ și Romulus Vulcănescu. Autorul *Mitologiei române* prezintă varianta în care Dochia, fiica regelui Decebal,

¹⁹ Inf. Elisabeta Preda, Valea Timișului (Cârpa), nr. 177, 76 ani.

²⁰ Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 268—270 și 332—335.

este urmărită în munți de Traian, dar ea îl roagă pe Zalmoxe să o scape de dușmanul tatălui său și zeul dac o preschimbă în ciobăniță bătrână, care păzește câteva oi. Cercetătorul analizează însă și varianta publicată de Dimitrie Cantemir, iar apoi de Gh. Asachi, prezentînd totodată *legenda colind, colind vînătoresc*, intitulat *Ana Dochiana*, care „reprezintă o transfigurare și transsimbolizare a legendei Babei Dochia „în acest colind“ ca și în altele“, fapt ce dovedește geneza și difuziunea motivului și prin basme²¹.

Cercetînd amănunțit legendele despre *Baba Dochia* observăm că există o mare asemănare între ele, adică între variante din zone diferite și depărtate ca spațiu geografic. Elementele de conținut, desfășurarea epică, celelalte similitudini ne conduc spre câteva concluzii. Reținem mai întîi că în mintea tuturor membrilor colectivităților sătești au rămas elementele cu care au contact permanent, prin natura activității lor, și pe acestea le-au transpus artistic, fapt ce demonstrează că folclorul obiceiurilor de primăvară este în relație directă și oglindește îndeletnicirile celor care l-au creat, sujindu-le activitatea prin substratul său magic original, întrucît reprezentările mitice și practicile magice au corespuns inițial nevoilor de viață ale diferitelor comunități. Fără-ndoială că a dispărut conștiința substratului „religios“ străvechi, credințele și obiceiurile perpetuîndu-se în virtutea tradiției. Pentru argumentarea afirmației din urmă reamintim că nurorile *babei* — în legenda de la Cârpa — se întîlnesc cu un *moș bătrîn* — cu un om obișnuit, deci, dar cu experiență și înțelept — care nu a făcut altceva decît să le sugereze schimbarea liniilor între ele. Cu alte cuvinte, *realitatea* a substituit *mitul*, produsul fan-teziei umane, ceea ce ne obligă să credem că *baba Dochia* este un *personaj păgîn*, (nicidecum omonimul sfintei Evdochia, care își are ziua tot la 1 martie)²², cu o geneză și semnificații străvechi, existente în mitologia romană, dar grefate pe un fond autohton.

Credem că este bine să luăm în discuție, pentru interpretarea faptelor, și părerile Elenei Niculiță Voronca, care pune cojoacele *babei* în legătură cu blana de capră a lui Zeus, scutul său ce producea tunete cînd îl scutura și de care s-a servit în lupta cu Titanii. Acest scut de blană se numea *aegidă*. Preller arată — spune autoarea — că *aegida* simboliza norul care purta fulgerele, prin asemănarea acestuia cu blana mițoasă. De aceea i se sacrificau lui Zeus piei cînd se cerea ploaie. Pentru că, atît Apollo cît și Atena, dar mai ales Iuno, purtau *aegidă*, dar în special pentru că Iuno Sospita era îmbrăcată, la romani, cu piele de capră care-i servea drept coif, închipuită fiind ca aruncînd fulgere, cercetătoarea amintită spune că aceasta Iuno Sospita — „face pe Dochia noastră care își scutură cojoacele“²³. Dacă ne gîndim că Dochia își chinuia nurorile pretinzîndu-le lucruri imposibil de realizat în condiții obișnuite, iar Hera — Iuno, la romani, — arunca fulgere, pedepsind bărbații și femeile, putem stabili afinități între cele două personaje. Mai mult: *măștile Ber-*

²¹ *Ibidem*, p. 334.

²² *Ibidem*.

²³ Vezi, Elena Niculiță Voronca, *Studii de folclor*, Buc., 1908, vol. II, p. 13 și *Tibiscum*, vol. VI, p. 86.

becilor sau Urșilor, despre care am vorbit, măștile zoomorfe, în general, se corelează perfect cu cojoacele Dochiei. În sfârșit, de vreme ce *Faunus Lupercus* era protectorul turmelor și al păstorilor, iar cei 12 luperci ai săi, prezenți la *Lupercalia*, erau îmbrăcați în cojoace — 12 la număr, ca și în cazul *babei* — ne apare mai clară explicația Elenei Niculiță Voronca, faptul că *baba Dochia*, zeitate mitică la traco-geți, a primit mai târziu atributele zeilor romani, rămânând pînă astăzi o dovadă grăitoare a uneia dintre ocupațiile noastre străvechi: păstoritul, despre care vorbește întreaga mitologie română prin *păstoritul mitic*, prin eroii săi sacri și profani și în care „spațiul socio-mitic pastoral și timpul socio-mitic pastoral nu sînt simple forme ocazionale ale unui mod de existență, ci (...) categorii mitice ale unei realități culturale străvechi”²⁴.

O dată edificat asupra condițiilor și vremii, țăranul începe o serie de acțiuni pregătitoare pentru rodirea propriu-zisă a pămîntului: respectă cu strictete anumite zile, întreprinde mai multe acțiuni cu caracter magic pentru a-i zmulge pămîntului roadele, sau găsește prilejuri de bucurie, de petrecere, atunci cînd acțiunile lui s-au dovedit eficiente. Așa se explică, în linii mari, existența unor obiceiuri, practici și credințe referitoare la *zilele din săptămîna albă*, prima săptămîna de la Dzăpostit, din postul mare, în care „nu-i bine” să se lucreze, din motive pe care le vom vedea. Aceste zile sînt: *Lunea păsărilor sau a păstorilor*, *Marșea trăznetelor ori a tunului*, *Miercurea strîmbă*, *Joile rele*, *Vinerea rea* și *Sîntoaderii*, care „pică baș simbătă, în săptămîna albă”²⁵.

Lunea păsărilor, care inaugurează această săptămîna, se mai numește în unele părți *Lunea curată* ori *Lunea păstorilor*²⁶. În această zi femeile nu cos, „nu împung”, iar bărbații — pe alocuri împreună cu ele — ies la cîmp, în grădini și sparg mușuroaiele pentru a alunga furnicile și — în virtutea magiei prin analogie — toate insectele care ies primăvara din pămînt și ar putea vătăma bucatele, diminuînd roadele. În jurul Oraviței această zi, atestată de Simion Manguța în *Calendarul pe 1882 și 1883*, se numește *Ziua forfecarilor* sau a *burghiorilor*²⁷. Denumirea este foarte potrivită, în concordanță cu semnificația pe care o are, deoarece, peste tot, poporul crede că „dacă împunzi luni acuma, și păsările împung merăli, perăli, prunili și mîncă sămînta cîin o pui în pămînt, o' vatămă bucacili cîin' oresc”²⁸. Evident, și aici este vorba despre magia prin analogie: cum împung femeile cu acul pînza, așa împung și păsările cu ciocul fructele ori iau sîmîntele... Faptul că această zi se ține în postul mare, nu are nici o legătură cu anume practici ori credințe religioase, ci servește funcțional perioadei de primăvară: în luna martie, cînd începe oricum postul, își fac apariția păsările și insectele, care trebuie alungate și cum s-o facă altfel țăranul nostru decît recurgînd la actul magic, la interdicția cu caracter magic, de data aceasta?, știut fiind că magia — magia prin contact, „a contiguității”, prin analogie sau cea prin con-

²⁴ Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 545.

²⁵ Informatorii.

²⁶ S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 2. În zona despre care vorbim, *lunea păstorilor* se ține la o săptămîna după *lunea păsărilor*.

²⁷ *Ibidem*, p. 12 și Lucian Costin, *Mărgăritarele Banatului*, 1926, p. 86.

²⁸ Credința ne-au transmis-o toate informatoarele.

trast²⁹ — stă la baza multora dintre practicile și obiceiurile pe care le prezentăm, a celor existente în alte zone etnofolclorice. Este suficient să enunțăm câteva dintre acestea pentru a ne edifica asupra adevărului de mai sus: *Jujeul*, în Muntenia³⁰, credința că primăvara „nu-i bine” să se intre mîncînd în grădină, că vor mînca viermii roadele, semănarea primei brazde cu ochii închiși, cu convingerea că „precum semănătorul nu vede sămînța ce o aruncă, tot astfel nici păsările stricătoare³¹”.

În *Marțea trăznetelor sau a tunului*, tărani din Borlova, Cârpa, Luncavița, Zăguzeni și din alte localități de munte din Banat, nu lucrează pentru a nu le trăzni vitele (de Ziua Ursului, la 1 august, nu lucrează, așa cum am arătat, ca să nu le mănince ursul vitele la munte) sau „clănilă” de fin și de griu. Interdicția este și aici un element al magiei străvechi, oamenii temîndu-se întîi de forțele naturii, pe care căutau, la început, să le îmbuneze cinstindu-le cum se cuvine, prin sacrificarea unor zile de lucru, temîndu-se, apoi, de zeli care le trimiteau fulgerele și trăznetele, chiar dacă „într-o perioadă mai veche, după destrămarea Comunei primitive, cînd apar miturile, omul poruncește acestor forțe³²”.

Miercurea strîmbă „se ține” pentru a nu se naște vitele cu picioarele strîmbe, dar mai importante pentru popor par a fi *Joile*, numite în zona de care ne ocupăm *Joi d-ăle răle*. Cele mai importante dintre acestea sînt: *joia* din prima săptămînă după Dzăpostit și primele trei *joi* după Paști. În *joia* din săptămîna albă nu se lucrează din motivele arătate mai sus, iar în prima și a doua din ultimele trei, pentru a nu se abate furtunile asupra recoltelor și „ca să nu fie grindină pe cîneapă³³”. Tudor Pamfile vorbește despre „cele 9 Joi ale Cincizecimilor luminate...³⁴”, punînd accent pe „*Cele joi, Joile grele sau Joile pázite*” din cursul lunii iunie. Credințele pentru care nu se lucrează în aceste zile sînt aceleași ca în Banat: dacă nu se respectă interdicția, bate ploaia sau grindina, trăznește și fulgeră cerealele. Mai mult: *Joile* nerespectate îi pot chinui pe cei care comit asemenea imprudențe, întocmai ca *Sintoaderii*, cu care se aseamănă din acest punct de vedere, aspect ce ne îndeamnă să considerăm *Cele joi, Joile grele sau pázite*, drept ființe *mitice*, personaje ale unui mit străvechi ținînd de intemperii, poate chiar surori ale vîntului care sînt în stare de a provoca furtunile³⁵, ca și *Vartolomeiul*, un alt asemenea personaj, ce se serba acum 30—40 de ani, pentru ca vijelia, furtunile să nu rupă și să nu smulgă pomii din livezi.

O altă zi în care oamenii nu lucrează — mai bine zis, nu lucrau — tot de teama forțelor potrivnice, din nevoia de a fi ajutați, este cea

²⁹ Lucian Blaga, *Despre gîndirea magică*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, Buc., 1941, p. 99—108 și 124—135.

³⁰ S. Fl. Marian, *op. cit.*, vol. II, p. 9.

³¹ Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 554.

³² Eugen Todoran, *Curs de folclor*, Tipografia Universității din Timișoara, 1965, p. 32.

³³ Vezi, Lucian Costin, *Mărgăritarele Banatului*, Edit. „Cartea Românească”, Timișoara, 1926, p. 88.

³⁴ Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români*, Editura Academiei Române, Buc., 1910, p. 162 și urm.

³⁵ Vezi, Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 416.

cunoscută sub numele de *Foca*, după divinitatea care era cinstită. Obiceiul este explicat astfel de către Bogdan Petriceicu Hașdeu, în *Etimologicum Magnum Romaniae*: „Fiindcă *phoque* înseamnă o vietate care trăiește în mare la greci, Sf. Foca, martir din epoca lui Dioclițian, este privit ca *patron al corăbierilor*, adică un sfânt al apei. La romani, din contra, fiindcă *Foca* seamănă cu *foc*, printr-o astfel de etimologie populară s-a născut credința că el *pirlește* (s.n.), de unde ziua de 23 iulie se cheamă peste Carpați *ieșirea Pîrlielor*, surori ale lui Sînt-Ilie³⁶. Deci, oricum, este vorba despre un personaj mitic ce pretinde a fi respectat pentru a feri culturile de foc — de *focul mistuitor*, nu de cel *purificator*, cu puteri benefice nelimitate.

Sărbătorile despre care am vorbit sînt slab reprezentate astăzi, ele fiind considerate „băbești“ și nerespectate de către marea majoritate a membrilor colectivităților românești, care lucrează fără permisiunea datinei și a forțelor supranaturale pe care le slujeau inițial. „Năince vreme, nu numa' muierii, da' niși oamenii (bărbații — pr.n.) nu lucrau nimic pă lume!... Da' acumă numa' noi, babili, le mîi ținem, că ăialanț nu mîi cred în ieie... și lucră tot...“³⁷. Cu toate acestea însă, esențial rămîne faptul că elementele, care mai persistă permit stabilirea originii și semnificațiilor pe care le-au avut inițial și în diferite etape pe care le-a parcurs societatea umană, comunitățile rurale autohtone, în *momentele* evoluției culturii noastre populare³⁸.

Alături de cele prezentate pînă acum, în zona de munte a Banatului există o serie de alte manifestări populare — practici, rituri, obiceiuri — menite să contribuie la rodirea pămîntului, la sporirea belșugului holdelor, manifestări ce se desfășoară tot în perioada de primăvară și de vară, în forme diferite, deosebit de bogate uneori. În cele ce urmează ne vom opri asupra citorva dintre ele:

Focurile la pomi sau Focurile în grădini

În toate localitățile investigate a existat acest obicei și există în parte și astăzi. Iată desfășurarea sa: În ziua de *Sîmț* (40 de mucenici), de Florii sau de Blagoveșteană (Buna vestire) — în aceste zile, deși practicile și obiceiurile nu le servesc funcțional — oamenii pleacă, (din fiecare casă cite unul sau doi — bărbați, de obicei, dar și femei) la *moșii* (livezi), luînd cu ei, neapărat, *secura*. După ce curăță grădinile — „pămîncii“, spun bănățenii — de toate crengile căzute, de toate uscăturile, făcîndu-le grămezi printre pomi, le aprînd. Cînd încep să se ridice flăcările, bărbatul — uneori femeia — ia un *băț*, ori *secura* cu care a venit și, bătînd în pămînt, spune de trei ori:

„Bagă-ce, frig,
Și ieș, căldură!“

³⁶ Vezi și Tudor Panfile, *op. cit.*, p. 164.

³⁷ Informatoarele.

³⁸ Vezi, Vasile Tudor Crețu, *Folclor și etnografie. Conexiuni*, Timișoara, 1986, p. 8—14.

ori:

„Să să băze frigul,
Să iese căldura!“³⁹

pentru ca, între-adevăr, să intre frigul în pământ în locul căldurii, care trebuie să iasă la porunca persoanei respective. Ritul are loc lângă foc, în jurul căruia se adună toți cei care au venit la grădină, întocmai ca la focurile de la *pițărâi*, de la solstițiul de iarnă, sau ca la cele de la *Strigatul peste sat*⁴⁰. După rostirea formulei magice, cel care a rostit-o merge la fiecare dintre pomii care nu au rodit anul trecut și, dând de 3 ori cu tășul securii în tulpină, i se adresează amenințându-l:

„Rogești, o ce tai?“

sau:

„Ce măi lăs anu'ăsta
Sî, dacă nu rogești, ce tai!“

și pomul va rodi, firește, de frică, amenințat fiind cu tăierea.

La Caransebeș, în ziua de Sîmț se mergea la *moșie* cu toporul și cu sticla cu *răchie* (țuică). Se bătea cu toporul în pământ și se stropeau pomii cu țuică, după care gazda bea ceea ce mai rămânea în sticlă⁴¹, ca aceiași pomi — pruni, meri, peri, cireși — să rodească în așa fel încît gazda să facă „răchie“, ca să aibă să bea și la anul, *răchia* simbolizînd, în acest context al obiceiului, roadele îmbelșugate pe care le vor da pomii în urma actelor magice săvîrșite, al contactului cu *substanțele magice*, ale căror purtătoare sînt *secură, bețele și răchia* calitățile de acest fel ale primelor două fiind cunoscute și recunoscute și în cadrul altor manifestări (al celor prilejuite de solstițiul de iarnă, de Dzăpostît sau de ciclul familial), în alte împrejurări. În sprijinul principiului magic al contiguității vine și cel al analogiei: pe care *paorii* din Caransebeș îl respectau cu convingere. La Zăguzeni se mergea, acum 50 de ani, la *moșii* cu *colinzile* de la *pițărâi*, ale căror putere magică a sporit pînă acum, se atîrnau aceste, colinzi la *mîtca* (partea superioară a tulpinii, de unde pornesc și se bifurcă ramurile) pomului — ca substanța benefică pe care o conțin să poată trece în pom, — și apoi se săvîrșeau practicile cunoscute.

În provincii ale țării — Moldova, Muntenia, Transilvania — obiceiul are loc în 17 martie, și nu la Sîmț. Acum „cad Alexiile“, despre care în aria geografică cercetată nu am întîlnit vreo știre. Această zi este cea în care, „după credința poporului român de pretutindeni, toate insectele, toate reptilele se dezmoțesc, se mișcă și ies de prin culcușurile și ascunzișurile lor...“⁴² și de aceea se afumă grădinile, se fac focuri în ele, se stropesc pomii cu aghiazmă. Acest obicei are loc și în Banat, dar se practică tot la Sîmț. Adică, înainte de a aprinde focurile între pomi, se iau „dîrzăli“ (cîrpele) cu care s-au spălat vasele, li se dă foc, înfășurate

³⁹ Am participat direct la desfășurarea datinei în mai multe rînduri.

⁴⁰ Vezi, *Tibiscum*, vol. VI, p. 82.

⁴¹ Andrei Ghidiu și Iosif Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Edit. autorilor, p. 335 și Lucian Costin, *op. cit.*, p. 88.

⁴² S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 208.

finid pe un băț, și se ocolește grădina cu ele aprinse (mai ales grădina casei, dar și cele din țarină), „ca să nu fie șărpi“.

Este semnificativ faptul că obiceiul se cunoaște pretutindeni în țară, chiar dacă scopul lui, în zona de munte a Banatului este cel exprimat de formulele citate, mai întâi, și abia după aceea cel pe care îl are în alte părți: stîrpirea insectelor și a șerpilor, determinarea lor de a rămîne în pămînt pentru a nu produce stricăciuni. De altfel, nici focurile nu se fac în aceeași dată peste tot. Materialul prezentat ne oferă posibilitatea să reliefăm cîteva trăsături specifice și cîteva semnificații ale obiceiului. Am spus că la baza lui stau actele magice, că afumatul grădinilor, prin ocuire, cu cîrpele de vase se face pentru a alunga gîzele și reptilele. Focurile care se fac dezmortesc pămîntul și îl purifică, purifică și pomii care își trag seva din el. Este vorba, deci, despre principiul: „lustratio per ignum et per aquam“, *răchia* și *aghiazma* avînd putere de transmitere a vitalității pentru rodirea pomilor. Din modul cum rostește țăranul formulele magice, cum se adresează pămîntului sau pomilor, observăm convingerea sa că trebuie să se impună în fața forțelor naturii, a *manelor malefice*, să le domine, fiindcă numai așa puterea magică a cuvîntului va acționa conform voinței sale asupra lor, determinînd rodirea. El poruncește frigului să intre, căldurii să iasă din pămînt și pomilor să rodească și totul se va petrece conform poruncii, conform voinței sale.

Deși la desfășurarea lui participă și astăzi întreaga comunitate rurală, avînd un caracter general și colectiv, trebuie să remarcăm că obiceiul în discuție se practică acum în virtutea tradiției și a unor necesități practice, substratul lui magic dispărînd din conștiința oamenilor, dar se va menține atîta vreme cît oamenii trebuie să-și curețe grădinile ca să crească finul și să poată pune bucatele în pămînt.

Cu toate că sînt mai slab reprezentate decît în alte părți, există și în zona de care ne ocupăm obiceiuri menite obținerii unor recolte cerealiere bogate, sporirii belșugului holdelor de grîu și aceasta datorită faptului că, „după *mei*, cea mai importantă cereală este *grîul*, sub raport mitic, atît în ceea ce privește perioada preistorică, cît și istorică din viața autohtonilor“⁴³. Nu există aici obiceiuri ca: „*Udătoriul*, *Plugarul*, *Tin-jaua*, în schimb există altele care se practică înainte de coacerea grîului, dar după scoaterea plugului: *Cununile*, *Păpărușă* și altele.

La Teregoa și Slatina Timiș, ambele localități situate pe Timișul superior, dîmineața pe rouă, înainte de răsăritul soarelui, mai multe femei bătrîne, „iertace“, pleacă la holdă, la holda de grîu, unde împletesc toate o *cunună*. De reținut, că femeile „se ortăcesc“ și pleacă în grupuri alcătuite din cîte 5—6, pînă la 10 inse — din fiecare casă cîte una. Grupurile împletesc cîte o *cunună* și apoi pleacă spre casă, iau 4 luminări, o bucată de scîndură și fiecare grup se duce la rîu. Aici pun pe scîndură *cununa* și cele patru luminări, care o încadrează, o pun pe apa curgătoare și îi dau drumul, întocmai ca la *tragerea izvorului* pentru cei morți. Dacă luminările nu se sting, recolta va fi bogată și grîul se va coace curînd. Trebuie să subliniem faptul că împletirea cununilor nu se

⁴³ Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 417.

face într-o zi anume, ci „cîn' însepe să să coacă grîu”⁴⁴, iar grupurile de femei sînt independente, obiceiul nefiind, deci, general, ci numai colectiv, servind funcțional doar grupului care îl practică.

Cununile, acest obicei, despre care vorbește și D. Cantemir în „*Descriptio Moldaviae*”, este răspîndit și se desfășoară cu mult fast, în Moldova, Muntenia și Oltenia, unde se crede că spicele năsecerate sau ultimele care se seceră și din care se face *Cununa*, influențează, asigură recolta anului următor⁴⁵, o recoltă bogată, după dorința secerătorilor.

Fără îndoială că originea *Cununilor* o găsim în sărbătorile închinatelor de romani unor zeități protectoare a semănăturilor, dar ea trebuie căutată în mitologia tracă mai întîi, de unde s-a transmis în culturile ce au urmat, dovada constituind-o actele și elementele magice care „împlinesc obiceiul”. Astfel, întîlnim în desfășurarea sa elemente de purificare, de curățire a grîului prin foc și apă: *cununa* de la Teregova se dă pe apă între 4 luminări tocmai pentru recoltă bogată și grîu curat, care va curge în anul respectiv cum curge apa ce poartă *cununa* căreia îi transmite substanțele magice pe care le posedă, pentru ca ea să transmită holdei întregi puterea de rod dobîndită, prin acțiune de la distanță. La romani, așa cum aminteam, asemenea obiceiuri, asemenea sărbătorilor erau închinatelor zeiței Demetra, protectoarea semănăturilor, ori zeiței Ceres, zeită a rodului bogat și a căsătoriei, cărora li se cerea bunăvoință și ocrotire. Aceste zeități își aveau sărbătoarea între 10 și 19 aprilie sau la mijlocul lunii august, cînd Ceres (numele îi vine de la *creare* și înseamnă a *zămisi*) se bucura de o altă sărbătoare la care participau numai femei, după 9 zile de abstenență⁴⁶. Așa se explică, poate, faptul că la obiceiul *Cununilor*, pe care l-am prezentat, participă numai femei bătrîne sau fete tinere, curate și el nu are o dată fixă de desfășurare.

Alături de cele prezentate, *datina paparudelor* s-a bucurat de o atenție deosebită din partea românilor de pretutindeni și, după cum vom vedea, nu numai a lor. „O deosebită importanță a avut în magia imitativă ritul de provocare a ploii prin datina numită *jocul paparudelor*, care pînă în secolul trecut a avut un caracter general românesc și contingente evidente cu jocuri rituale similare la popoarele din sud-estul Europei și chiar din alte zone mitice europene”⁴⁷.

În Banat, *făptura mitică* ce se invocă pentru aducerea ploii — implicit, pentru rodirea pămîntului — se numește *Păpărugă*, formă dialectală — după I. A. Candrea — a termenului generic *paparudă*⁴⁸. Atît în spațiul cercetat de noi, cît și în alte zone din țară, obiceiul se desfășura la date fixe: în a treia joi după Paști, din Sîngeorz, de Rusalii, la solțițiul de vară în celelalte regiuni și în *prima marți după Paști* sau *după duminica Tomii*, în Banat. Aici, el constă în următoarele:

O fată tînără — între 10 și 17 ani, deci *curată* — era îmbrăcată de către alte fete ori de femei mai în vîrstă în crengi verzi de arin, salcâ

⁴⁴ Informatorii din toate localitățile.

⁴⁵ Elisabeta Moldovan Nestor, *Cununa — sărbătoarea secerișului*, REF, nr. 6, 1964, p. 615.

⁴⁶ *Ibidem*.

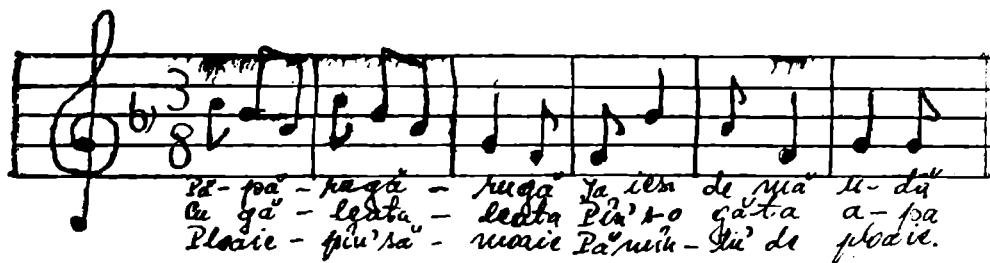
⁴⁷ Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 417.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 418 și urm.

sau răchită (copaci, arbuști ce cresc pe marginea apei) „din creștet pînă-n călcii“, astfel încît nu mai avea nevoie de mască facială aparte, și pleca împreună cu alte fete — 3, 5, 7, care nu erau *păpărugi*, ci o însoțeau — prin sat cîntînd și dansînd. Este posibil ca foarte de mult să fi fost costumate și însoțitoarele, ca în alte zone, și să fi intrat prin curți, în gospodăriile oamenilor. În vremea din urmă însă, Jăpăruga se oprește în drum, în fața caselor, iar gospodarii ies cu gălețile cu apă și o udă, strigînd: „Ploaie, Doamne, ploaieeee!“, în timp ce ea continuă să joace în ritmul colindului pe care îl intonează împreună cu grupul de însoțitoare:

„Păpărugă, rugă,
Vino de ne udă,
Cu găleata, leata,
peste toată gloata,
Cu găleata roată,
Peste lumea toată...
Unge dai cu sapa
Să cură ca apa,
Unge dai cu plugu'
Să cură ca untu'...
Bumburel d-argint,
Ploaie pă pămînt,
Ploaie, Doamne, ploaie,
Pămîntu' să moaie...“⁴⁹

textul avînd următoarea melodie:

La intervale egale se repeta, ca un refren, și de către însoțitoare, nu numai de cei care udau *Păpăruga*, scandîndu-se, mai mult, formula:

„Ploaie, Doamne, ploaie,
Pămîntu' să moaie...“

Gazdele răsplăteau colindătoarele cu brînză, ouă, slănină, făină, care „năince vreme“ erau pregătite de către fete sau mame după încheierea colindatului și constituiau masa grupului lor, adică *prînzul*, la care nu

⁴⁹ Textul l-am înregistrat în timpul desfășurării obiceiului la Borlova.

⁵⁰ Colindul — textul și melodia — ne-a fost comunicat de profesorul Gheorghe Dobreanu din Caransebeș, căruia îi aparține și transpunerea pe portativ.

participau ceilalți tineri ce li se alăturau de la un capăt la altul al satului, sporind alaiul *Păpărugii*.

Această datină este cunoscută, după cum arată Romulus Vulcănescu, la români, macedoromâni, bulgari și greci, dar și alte popoare au datini care prezintă similitudini evidente cu cea românească: *Regele ploii din Poona* (India) sau *aratul ploii*, în Georgia, fapt ce îl determină pe cercetător să afirme că: „Datina străveche a paparudei pare a coborî pînă la originile ei indo-europene, atît prin numele compus cît și prin ritual”⁵⁰, în timp ce G. Dem. Teodorescu o consideră de origine tracă, susținînd că pentru G. Săulescu „*păpăluga* prezintă o *divinitate idolică*, proteguitoare a grădinilor și legumelor, precum Caloianul a agrelor”⁵¹.

Structura și desfășurarea obiceiului, elementele sale constructive ne oferă argumente pentru reliefarea originii și semnificațiilor sale străvechi. În acest sens, vom observa mai întîi substratul său magic, relevat de practicile și elementele din care se compune: acțiunea benefică a apei are la bază credința oamenilor primitivi că „între cauză și efect nu trebuie să existe o contingentă, o contintiuare temporară și spațială”⁵². Prin analogie, deci, omul credea că va ploua: cum curge apa pe *Păpărugă* atunci cînd el o aruncă, așa va curge, nu peste mult timp, și ploaia pe pămînt, dîndu-i putere de rodire.

În al doilea rînd, reținem că acest obicei se desfășoară, în Banat, marți după Paști sau marți după duminica Tomii, exact cînd se desfășoară un alt obicei, cunoscut aici sub numele de *Mătcălău*. În Banat se crede că *Mătcălăul* e jumătate om, jumătate inger, după cum Ianus Matutinus, de la care își trage numele această ființă mitică, era considerat la romani un inger care poartă rugăciunile muritorilor către Dumnezeu⁵³. Și *Păpărugă* este o „făptură mitică”, invocată de „vestalele ei”, de tinerele fete pentru a aduce ploaia, ele devenind astfel mijlocitoare pe lîngă ea pentru a slobozi „zăgazurile ploilor”. În acest context se confirmă o dată în plus, atît afirmația lui Romulus Vulcănescu în legătura cu originea indo-europeană a datinei, cît și cea a lui G. Săulescu despre semnificațiile acestui personaj mitic.

Cele cîteva credințe, practici, rituri, datini și obiceiuri la care ne-am oprit în rîndurile de mai sus prezintă unele caracteristici, elemente specifice comune ce relevă atît originea cît și semnificațiile magico-mitice care izvorăsc dintr-un fond indo-european comun, din straturile străvechi ale culturii noastre, din mitologia predacă. Ele relevă, în același timp, elemente aparținînd straturilor de cultură populară mai noi, mitologiei romane, al cărei specific se reliefează, în manifestările prezentate, prin unele personaje mitice, prin unele practici din cadrul obiceiurilor. Credințele, sărbătorile, practicile, datinile despre care am vorbit au la bază magia prin analogie și prin contact, ceea ce demonstrează originea și semnificațiile lor inițiale, scopul cu care s-au desfășurat și care a făcut să ajungă pînă la noi, chiar numai sub forma unor acte rituale

⁵¹ Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 420.

⁵² Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 297.

⁵³ Maria Cristescu, *Despre structura, semnificațiile și originea unui obicei străvechi: Mătcălăul*, (în) *Tibiscum* (I), vol. VI, p. 94.

izolate. Manifestările acestea relevă faptul că agricultura și păstoritul au fost ocupațiile cele mai vechi ale românilor, relevă originea și statornicia noastră aici, în Carpați.

NICOLAE CRISTESCU

FRÜHLINGS — UND SOMMER-BRÄUCHE IN DER BANATER GEBIRGSZONE

(Zusammenfassung)

Die bevorstehende Arbeit macht uns mit einigen Sitten, Bräuche und Praktiken des Volksglaubens über Bodenfruchtbarkeit bekannt und unterstreicht deren magischen und mythischen Ursprung. Alle Elemente sind Reliquien der Vordakischen, Dakischen und Dakisch-Römischen Mythologie, bis in die heutigen Tage vererbt.

Einige dieser Brauchtumsäusserungen sind heute als abgesonderte Rituale bekannt, deren Deutung und Ursprung leicht zu erkennen und erklären sind.

Der Autor beschreibt zuerst einige einleitende Praktiken zur methodologischen mythischen und agrarischen Prognose (*Stretenia*, 2. Februar und *Baba Dochia*, eine mythische Figur trakischen Ursprungs, die auch in einigen Legenden aus dem Sebesch Tal und deren Laufes, des Temesch-Flusses, sowie in anderen Landteilen vorkommt) dann verbleibt er bei einigen Äusserungen im Volksglauben, „*Lostage*“ (Hexentage) aus der „weissen Woche“, der ersten Fastwoche („*Vogelmontag*“, „*Donner-Dienstag*“, „*Böser Donnerstag*“, „*Foka*“), und übergeht schliesslich zur Schilderung einiger Sitten und Bräuche mit allgemeinen und kollektiven Charakter, die auf Kontakt-Magie und Analogie-Zauber beruhen („*Feuer bei den Bäumen*“, „*Kränzchen*“ und „*Wettermännchen*“, das Fest mit der Figur „*Mătcălaul*“ verbunden ist).

Bei allen dieser Brauchtumsäusserungen werden Eigenschaften, Spezielles und charakteristische Elemente jedes einzelnen Brauches, sowie gemeinsame und allgemeine Elemente, Unterschiede und Ähnlichkeiten mit anderen Bräuchen aus verschiedenen Landesteilen und ethnofolklorischen Zonen aus dem Süd-Osten Europas hervorgehoben.